

ІСАЄНКО ОЛЬГА,

аспірант Маріупольського державного університету

ПОСТАТЬ ГЕТЬМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО В ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

У статті розглянуто питання висвітлення постаті гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного в українській історіографії 60-90-х рр. ХІХ ст. Проаналізовано погляди В. Антоновича, М. Костомарова, П. Куліша, у працях яких були сформульовані основні положення щодо постаті видатного гетьмана. Зазначено, що в працях українських істориків сформована думка про П. Сагайдачного як самостійного керівника козацької спільноти.

Ключові слова: гетьман П. Сагайдачний; козацтво; українські історики; народницька історіографія.

Постановка проблеми і стан її вивчення. Постає гетьмана Петра Сагайдачного посідає важливе місце в історії українського козацтва. Політичний і громадський діяч, захисник православної віри, керівник найгучніших походів проти турків, він мав надзвичайний вплив на суспільне життя свого часу. Усе це викликало інтерес дослідників і сприяло появі значної кількості наукових праць, присвячених гетьману. Одним із перших історіографічних огляд окремих питань діяльності П. Сагайдачного здійснив І. Каманін у своїй розвідці, присвяченій Петру Конашевичу [8]. М. Василенко критично проаналізував існуючі на той час історичні праці з теми [5]. Перебуваючи в еміграції, Д. Дорошенко у своїх "Нарисах історії України" також аналізував історіографічний образ видатного гетьмана [7]. У сучасній історіографії аналізував наукові погляди попередників з питань висвітлення діяльності П. Сагайдачного П. Сас [13; 14]. Таким чином, постає П. Сагайдачного отримала багато оцінок, серед них і неоднозначних, які інколи не вписувались в погляди того чи іншого історика на козацтво.

Окрім того, немає загальної систематизації існуючих студій із зазначеної теми. Це не тільки утруднює вивчення особистості та діяльності гетьмана П. Сагайдачного, але також заважає розумінню еволюції історичної науки України.

Виходячи із зазначених проблем, **мету статті** формуємо як спробу проаналізувати українську історіографію 60-90-х рр. ХІХ ст. щодо особи гетьмана П. Сагайдачного.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХІХ ст. до постаті гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного виявили науковий інтерес українські історики народницького напрямку П. Куліш, В. Антонович та представник народно-державницького напрямку М. Костомаров. Особливе місце в історіографії проблеми посідає науковий доробок П. Куліша. У ранній період своєї творчості він вважав козацтво носієм функції піднесення українського народу до рівня західноєвропейських. У 60-ті рр. ХІХ ст. погляди науковця почали змінюватись під впливом розширення джерельної та історіографічної бази досліджень, і надалі він характеризував ко-

зацтво як "руїну силу степу, що нищила цивілізаційний процес..." [6, с. 489]. Особа П. Сагайдачного отримала у творах П. Куліша розкриття з точки зору соціокультурного та цивілізаційного факторів розвитку суспільства. При аналізі постаті цього гетьмана П. Куліш указував на деструктивну роль козацтва в історії народу й певною мірою намагався пристосувати образ П. Сагайдачного до цієї моделі.

Історик уважав козацького ватажка сучасником Косинського та Наливайка, але ставив під сумнів участь майбутнього гетьмана у повстаннях 90-х рр. ХІХ ст. Пантелеймон Олександрович надав розгорнуту позитивну характеристику особи Петра Конашевича в праці "Історія возз'єднання Русі", пишучи, що саме такі "тихі та енергійні" характери привели до акту возз'єднання Русі [11, с. 254]. На його думку, П. Сагайдачний спрямовував діяльність козаків на благо православного руського народу, опікувався загальнонародними інтересами, утримував козаків від дій, які могли негативно позначитись на долі українського населення. Для дослідника, ці інтереси становили питання релігійного характеру, які він переплітав із національними. П. Куліш висловлював думку про те, що П. Сагайдачний власною політикою стримування козацької сваволі зробив для вирішення польсько-козацького та релігійного конфлікту більше, ніж будь-хто. Тому в указаній праці постає видатного гетьмана отримала яскраво позитивну оцінку. У роботі "Отпадение Малоросии от Польши" історик не звертався до аналізу постаті козацького ватажка, надав лише відомості про його навчання в Острозькій академії в контексті причин релігійної активності П. Сагайдачного: "хлопоты православников ... могли заронить ... мысль о бедственном положении отеческой церкви, и эта мысль выразилась теперь деятельным покаянием" [12, с. 133]. У цій роботі остаточно була сформована негативна характеристика козацтва, у межах якої історик не надав власного бачення постаті Петра Сагайдачного. При висвітленні особи гетьмана Конашевича яскравіше можна простежити промосковську позицію історика при висвітленні подій початку ХVІІ ст.

Під час Вільшанської комісії Петро Конашевич по-

став в "Истории воссоединения Руси" досвідченим визнаним лідером, що мав авторитет серед козаків. Саме гетьман, на думку П. Куліша, умовив козаків прийняти польські вимоги, апелюючи до неможливості виконання тих умов. Постійна потреба поляків у козацькій силі несла, на думку історика, деструктивний характер, адже поляки самі знищували порядок і систему суспільних відносин, ідучи на поступки козакам. Аналізуючи причини такої політики, дослідник писав про постійну потребу Речі Посполитої в дешевій козацькій військовій силі через брак власної військової потуги [11, с. 266; 12, с. 120]. У пізнішій праці Пантелеймон Олександрович не звертався до висвітлення ролі Петра Сагайдачного в цих переговорних процесах.

Надаючи виняткового значення для розвитку національного аспекту збереження релігії, П. Куліш вважав нащадками домонгольського руського духу І. Вишеньського, І. Борецького та П. Сагайдачного [11, с. 282]. Історик висвітлював зв'язок Петра Конашевича з його земляком Іовом Борецьким, "передовиком православного руху" [12, с. 133], і вказував на можливість контактів козаків із православним патріархом Феофаном під час козацького посольства до Москви 1620 р., але не вважав це ініціативою П. Сагайдачного. Патріарх, на думку П. Куліша, "...мог возыметь на атамана Одинца и его товарищей ... могущественное влияние ... и козацкие послы, хлопотавшие в Москве о войсковых интересах своих, могли вернуться к своему гетману с миссией церковною..." [Там само, с. 132-133]. Історик пояснював посольство П. Одинця 1620 р. до Москви намаганням знайти потребу на свої послуги, а не наявністю політичного мислення: "Они были добычники ... служили из-за добычи каждому, ... готовы промышлять ... даже в пользу самих Татар и Турок" [Там само, с. 128].

Неоднозначна позиція П. Куліша виявилася в питанні оцінки московського походу 1618 року. Історик назвав його триумфом П. Сагайдачного: "Он (Сагайдачный - О. І.) торжествовал под Можайском двойную победу и над козачеством, которое безумно рвалось биться с ляхами, и над шляхетством, которое диктаторски приписывало ему по Ольшанской комиссии покорность" [11, с. 272]. Разом із тим, дослідник гостро критикував Петра Конашевича за розорення Московського царства, бо він "не щадил в нем ни церквей ни монастырей". Пантелеймон Олександрович уважав роль Росії в долі слов'янських народів керівною, що простежується в питанні щодо відновлення православної ієрархії [Там само, с. 325]. Визнаючи заслуги козацтва на чолі з П. Сагайдачним у Хотинській війні, науковець називав козацьку спільноту варварською: "Он знал, что "вольный казак" подчиняется только деспотичной, повергающей на землю силе ..., но если бы казаки не были соединены в единое целое под железною рукою своего вождя, не вернулся бы новый Ксеркс от берегов Днестра с позором" [12, с. 139].

Називаючи Петра Конашевича найвидатнішим козацьким гетьманом, П. Куліш звертав увагу на потребу козацтва в лідерах - "людях высшего разряда, людях статечных, интеллигентных и даже знатных. Таков был и сам Петро Сагайдачный. Как ни сильно преобладала в казацких делах воля большинства, но само большинство, в свою очередь, подчинялось иногда влиянию таких личностей, какие действовали вместе с Сагайдачным" [11, с. 266]. До певної міри дослідник увів ідею консолідуючого розвитку "звер-

ху", а не продукування його в козацькому середовищі. За словами Пантелеймона Олександровича, "Конашевич-Сагайдачный дал украинскому казачеству больше значения в судьбе Польши и Руси, нежели кто-либо из его предшественников и преемников" [Там само, с. 254]. Отже, постать гетьмана виступала, на думку історика, на тлі незрілих суспільних відносин конструктивним чинником.

У розвитку української історіографії особливе значення мала наукова діяльність В. Антоновича. Він був прихильником народницької концепції української історії. Саме з таких позицій учений розглядав постать гетьмана П. Сагайдачного в контексті еволюції козацького стану [1; 3; 4].

Аналізуючи біографію козацького ватажка, В. Антонович уважав, що "Сагайдачный" - це родове ім'я, яке майбутній гетьман отримав разом із іменем по батькові [1, с. 30; 3]. Зараз панує версія, що прізвище "Сагайдачный" Петро Конашевич отримав на Січі.

У процесі вивчення наукової творчості історика стикаємося з кількома суперечливими моментами. Одне із таких питань - час гетьманування Петра Сагайдачного. У 60-ті роки XIX ст., при аналізі історичних актів, дослідник писав: "Самое большое количество таких казацких хоругвей образовалось в Украине в гетманство Сагайдачного между 1618 и 1622 годами..." [4, с. ХСVII]. Далі історик зазначав: "...хотя с 1616 года Конашевич управлял украинною козацщиною, но рядом с ним существовал гетман реестровых козаков Бородавка" [Там само, с. ХСIX]. У біографії П. Сагайдачного, опублікованій 1885 року, історик надав чіткі дати 1605-1622 роки. Але в лекціях, які були опубліковані під назвою "Коротка історія козащини", В. Антонович указував чи не на двадцятирічне отаманування П. Сагайдачного в Запорозькому Коші, але знову ж таки чітких дат не надавав [1, с. 39]. Науковець вважав, що під час переговорів напередодні Московської кампанії 1618 року П. Сагайдачного вже було обрано кошовим на Запорозжжі, але за військовою допомогою Польщі йому було обіцяно владу над "Київською Україною" [Там само, с. 44]. У цій ситуації польський уряд намагався затвердити механізм призначення козацького старшого, щоб тримати козацтво під контролем.

В. Антонович звертав увагу на зростання чисельності козаків та територіальне розширення козацьких земель за часів П. Сагайдачного: "Конашевич ... стал причислять к своему войску целые области заселенной Украины, по мере того, как жители этих областей обращались к нему, изгнав помещиков и заявив о своем желании причислиться к козацкому войску" [3, с. 5]. Аналізуючи ці питання, учений писав про зближення козацтва та селянства, зростання рухів протесту, які, починаючи з часів Конашевича-Сагайдачного, набули величезного масштабу [1, с. 34]. Немає відомостей, чи вважав В. Антонович солідарність козаків та селян свідомим політичним актом, але з фактичного боку вона існувала, і діяльність Петра Сагайдачного сприяла зміцненню цих зв'язків. Хронологічно історик зазначав, що саме після Московського походу П. Сагайдачний "організує на Україні козацькі полки" [Там само, с. 44]. Уперше в українській історіографії він висунув тезу про свідому реформаторську організаційну діяльність Петра Конашевича як ватажка козацької спільноти, адже, на його думку, саме в цей час козацький керівник почав зватися гетьманом Війська Запорозького.

Порівняно з поглядами П. Куліша в працях В. Антоновича постать Петра Сагайдачного отримала риси загальнонаціонального лідера з політичним і дипломатичним мисленням. Володимир Боніфатійович припускав здійснення переговорів між П. Конашевичем і польською адміністрацією щодо участі козаків у Московській кампанії 1618 р. Головною умовою цього історика вважав вимогу затвердження П. Сагайдачного кошомивим на Запорозжжі та обіцянку віддати під його владу Київщину. Стосовно реалізації останнього аспекту В. Антонович надав суперечливі відомості: у біографії Петра Сагайдачного він указав на закріплення влади гетьмана над Київщиною, адже уряд був проти цього, але через події 1617-1618 років не протестував [3, с. 6]. Пізніше, аналізуючи цю ситуацію, дослідник вказував на політичні обставини в Польщі, що підірвали довіру до короля з боку козаків як підданих корони - сейм не затвердив королівські обіцянки й П. Сагайдачний змушений був повернути Київ під польську владу [1, с. 44].

Аналогічна ситуація виникла за два роки, коли перед Польщею постала загроза з боку Османської імперії. Король знову звернувся до П. Сагайдачного з проханням по допомозі козаків. В. Антонович надав новий для історичної науки того часу аспект переговорів: поряд із вимогою визнання православної ієрархії, історик приписав Петру Конашевичу вимогу визнання громадянських прав у розумінні розширення автономії козацького краю [Там само, с. 45-46]. У біографії гетьмана дослідник писав, що у Львові, де козацький ватажок зустрічався із королевичем Владиславом, було зроблено наголос на утвердженні особистої влади П. Сагайдачного. Пізніше історик відійшов від такого висвітлення подій і писав про переговори із королем щодо задоволення релігійних вимог. П. Конашевич виступив за те, щоб анулювали владу гетьмана Я. Бородавки, якого В. Антонович вважав польським "старшим" реєстрового війська. Тут, на наш погляд, науковець дещо перебільшує політичну репутацію і вплив П. Сагайдачного, адже нічого не відомо про існування офіційних домовленостей між королем та козацьким ватажком. Узагалі, у висвітленні цих подій є забагато неточностей та припущень, що досить дивно, адже зазвичай дослідник спирався на документальні факти.

В. Антонович розглядав справу відновлення в Україні православної ієрархії в руслі досліджень М. Максимовича, але без впливу романтизму. До наукового обігу Володимир Боніфатійович увів ідею політичного віротерпимості польських королів, що виходила із взаємовідносин поляків-католиків та православних українців [2, с. 270]. Саме потреба Сигізмунда III у військовій силі козацтва напередодні Хотинської війни змусила короля "закрити очі" на відновлення православної ієрархії. На думку В. Антоновича, П. Сагайдачний переконав єрусалимського патріарха Феофана висвятити в Києві нову православну ієрархію [Там само, с. 276]. Причин цього історик не аналізував, але можна припустити, вважав цю акцію свідомим політичним кроком видатного гетьмана: "Гетьман використав своє становище і ще міцніше зв'язав свою політику з народною справою, захистивши релігійні інтереси України" [Там само].

Погляди В. Антоновича справили великий вплив на розвиток історичних досліджень постаті видатного гетьмана. Не можна погодитись із М. Василенком, який свого часу писав: "Новых фактов у Антоновича мы не находим, равно и нового освещения личности Сагай-

дачного сравнительно с тем, какое дал Максимович" [5, с. 274].

Короткі, але вагомі відомості й аналіз діяльності П. Сагайдачного надав у працях "Київський митрополит Петро Могила", "Малоросійський гетьман Зиновій-Богдан Хмельницький" М. І. Костомаров. Дещо ширше постать П. Сагайдачного згадується в його монографії "Богдан Хмельницький". Історик називав Петра Конашевича гетьманом. Як представник романтичного, народно-державницького напрямку української історіографії дослідник критично сприймав козацьке свавілля часів П. Сагайдачного, вважаючи єдиним позитивним моментом його діяльності справу відновлення в Україні православної ієрархії [10, с. 46]. М. Костомаров віддавав належне участі козацького ватажка в справі відновлення православної ієрархії: "Тут козацький гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний і руські шляхетні люди вмовили його (патріарха Феофана) висвятити їм православного митрополита" [9, с. 104].

Захоплення Кафи та Трапезунду під проводом П. Сагайдачного, на думку М. Костомарова, призвело до напруження польсько-турецьких відносин, а спроби обмежити козацьку сваволу ускладнювали реалізацію польсько-козацького договору 1617 року. М. Костомаров вважав, що звернення по козацьку допомогу 1618 року знищило все, чого поляки досягли договором 1617 року: "Для казацкой удали настало раздолье" [10, с. 51]. Критикуючи діяльність Петра Конашевича, дослідник висунув тезу про те, що для українського селянина Польща вже на той час батьківщиною не була, а "Сагайдачний считал ее отечеством и тем становился в разрез с польством" [Там само]. Історик писав, що гетьман Сагайдачний відзначився під Хотином і лише козаки тоді врятували справу. Сам Петро Конашевич був незадоволений мирною угодою і поранений поїхав у києвобратський монастир, де наступного року і помер. Така думка історика про гетьмана виходить із загального контексту розуміння ним ролі особистості в історії, адже, за висловом сучасного історика І. Чорновола, М. Костомаров ще зі студентської лави почав в історичному минулому пошуки "традиції народоправства і народної ініціативи взагалі" [15].

Висновки

В українській історіографії другої половини XIX ст. сформульовані важливі положення щодо висвітлення постаті видатного гетьмана. П. Куліш фактично обґрунтував ідею сприйняття П. Сагайдачного як підданого польської корони, що був слухняним виконавцем королівської волі. В. Антонович називав гетьмана самостійно діючим керівником відносно зрілої соціальної спільноти, що вважав для себе правомірним ставати на рівень із польською адміністрацією та захищати інтереси власної спільноти політичними методами - шляхом переговорів. На ідеях М. Костомарова до певної міри базується еволюція інтерпретації Петра Сагайдачного як підлеглого польської корони. Історик, виходячи з власної народно-державницької концепції історичного розвитку, критично аналізував постать П. Сагайдачного як із точки зору здійснення народної справи, так і щодо його впливу на формування державницьких елементів у народному середовищі.

Формат статті не дає можливості для аналізу регіональної літератури, яка становить певний інтерес і може дати нове бачення проблеми. У межах статті про-

аналізовані погляди найзначніших українських істориків, проте тема не втратила своєї актуальності, адже є потреба аналізу російської та польської наукової літератури із зазначеного питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Коротка історія козаччини / В. Б. Антонович ; [передм. І. І. Глизи]. - К. : Україна, 2004. - 304 с.
2. Антонович В. Б. Очерк отношений Польского государства к православию и православной церкви / В. Б. Антонович // Монографии по истории Западной и Юго-западной России. - Т. 1. - К. : Типография Я. Е. Федорова, 1885. - С. 265-278.
3. Антонович В. Б. Петр Конашевич Сагайдачный / [сост. В. Б. Антонович, В. А. Бец] // Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах - Вып. 1. - К. : Типография университета св. Владимира, 1885. - С. 1-7.
4. Антонович В. Б. Содержание актов о козаках. 1500-1648 год / В. Б. Антонович // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов. - Ч. III. - Т. 1. - Акты о казаках (1500-1648 г.). - К., 1863. - С. I-CXX.
5. Василенко Н. П. Очерки по истории западной Руси и Украины / Н. П. Василенко. - К. : Книжное издание магазина Н. Я. Оглоблина, 1916. - 586 с.
6. Винар Л. Огляд історичної літератури про початки української козаччини [Електронний ресурс] / Л. Винар // Козацька Україна : Вибрані праці / [за ред. В. Степанкова]. - С. 466-497. - Режим доступу : <http://shron.chtyvo.org.ua/>

Vynar_Liubomyr/Ohliad_istorychnoi_literatury_pro_pochatky_ukrainskoi_kozachchyny.pdf.

7. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко ; [передм. В. О. Денисюка]. - Львів : Світ, 1991. - 576 с.
8. Каманін І. Гетьманство Петра Сагайдачного / І. Каманін // Петро Сагайдачний: Історико-документальна книжка / [ред. колегія: Ю. М. Мушкетик, В. Ф. Василяшко, В. О. Замлинський, В. О. Шевчук]. - К. : Веселка, 1992. - С. 29-49.
9. Костомаров М. Київський митрополит Петро Могила / М. Костомаров // Галерея портретів: біогр. нариси / [упоряд. і передм. В. О. Замлинського ; пер. з рос. М. М. Ілляш]. - К. : Веселка, 1993. - С. 103-123.
10. Костомаров Н. І. Материали и исследования. Богдан Хмельницкий / Н. И. Костомаров. - М. : Чарли, 1994. - 768 с.
11. Кулиш П. А. История возсоединения Руси: в 3 т. : Т. 2 : От начала столетней козацко-шляхетской войны до восстановления в Киеве православной иерархии в 1620 году / П. А. Кулиш. - СПб., 1874. - 457 с.
12. Кулиш П. А. Отпадение Малороссии от Польши (1340-1654) : в 3 т. : Т. 1. / П. А. Кулиш. - М., 1888. - 281 с.
13. Сас П. Петро Конашевич Сагайдачный / П. М. Сас // Володарі гетьманської булави. - К. : Варта, 1995. - С.87-140.
14. Сас П. М. Чисельність Запорозького війська в Хотинській битві 1621 р. / П. М. Сас // УІЖ. - 2010. - № 2. - С. 17-37.
15. Чорновол І. Політичні аспекти народницької історіографії: від М. Костомарова до М. Грушевського [Електронний ресурс] / І. Чорновол // Молода нація. - 2000. - № 3. - Режим доступу : <http://smoloskyp.kiev.ua/docs/chornovol2.htm>.

Исаенко Ольга,

аспирант Мариупольского государственного университета

ЛИЧНОСТЬ ГЕТМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО В РАБОТАХ УКРАИНСКИХ ИСТОРИКОВ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX в.

В статье рассматривается развитие украинской историографии 60-90 гг. XIX ст. о личности Петра Конашевича-Сагайдачного. Проанализированы воззрения В. Антоновича, М. Костомарова, П. Кулиша, в работах которых были сформулированы основные аспекты восприятия личности выдающегося гетмана, сформировано мнение о П. Сагайдачном как самостоятельном руководителе казаческого сообщества.

Ключевые слова: гетман П. Сагайдачный; казачество; украинские историки; народническая историография.

Isaienko Olha,

graduate student, Mariupol State University

HETMAN PETRO KONASHEVYCH-SAHAI DACHNY IN THE WORKS OF UKRAINIANS HISTORIANS OF THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

In the article reviewed the development of Ukrainian historiography 60-90-ies. XIX century figure of Petro Konashevych-Sahaidachny. The figure of Hetman Sahaidachny occupied an important place in Early Cossack time. The political and social activist, defender of the Orthodox faith, a distinguished diplomat of his time, the head of the biggest campaigns against the Turks, he was a man that influenced the social life as none of Cossack leaders before. An outstanding figure of the Hetman interests historians who contributed to appearance of a large volume of scientific papers. There are no universal historiographical systematization of the existing researches that generates problems in the study of person Petro Konashevych. The goal of the article is to highlight the situation of historiographical figure of the hetman Sahaidachny in this period. Historical views of Ukrainian historians populist direction Kulish, V. Antonovych and representative national - statist direction M. Kostomarov are analyzed. In the writings of historians of this period have been formulated theory of perception the main outstanding figure of the hetman: as a citizen under the Polish crown, who was obedient executor of the royal will. The opinion of Sahaidachny as an independent supervisor relatively mature social community, conscious of reformist organizational activity and considered himself the right to stand at the level of the Polish administration, protecting the interests of their own community by political means - by negotiations. Kulish actually substantiated

the idea of perception Sahaidachnyy as a citizen under the Polish Crown, who was obedient executor of the royal will. Volodymyr Antonovych thought Hetman independently acting head relatively mature social community, which considered himself to become valid on level with the Polish administration and defend the interests of their own community by political means - by negotiations. For ideas Kostomarov, to some extent, based interpretation of evolution of Sahaidachnyy as slave Polish crown. The historian, proceeding from its own national-statist conception of historical development, a critical figure of Sahaidachnyy analyzed in terms of the implementation of national affairs and its impact on the formation of state-building elements in the national environment.

Key words: *Ukrainian Cossacks; political orientation; Hetman P. Sahaidachnyy; populist historiography.*

REFERENCES

1. Antonovych V.B. (2004), A Short History of the Cossacks, Ukraina, Kyiv, 304 p. (ukr).
2. Antonovych V.B. (1885), Essay on Attitude of Polish State towards Orthodoxy and Orthodox Church, *Monographs on the History of Western and Southwest Russia*, Vol.1., Ya.E. Fedorov Press, Kyiv, p. 265-278 (ukr).
3. Antonovych V.B. [comp.], Bets V.A. [comp.] (1885), Piotr Konashevych Sahaidachny, *Historical persons of Southwestern Russia in biographies and portraits*, Comp. Antonovych V. B., Vyp. 1, Typography of St.Vladimir university, Kyiv, p.1-7 (rus).
4. Antonovych V.B. (1863), Content of Acts About Cossacks. 1500-1648 year, *Archive of Southwestern Russia, Published by the Interim Commission for Analysis of Ancient Acts, Ch.III, Vol.1, Acts About Cossacks (1500-1648)*, Kyiv, p. I-CXX (rus).
5. Vasylenko N.P. (1916), Essays on the History of Western Rus and Ukraine, Book Edition Shop of N.Y.Ogloblyn, Kiev, 586 p. (rus).
6. Vynar L. Historical Literature About the Beginnings of Ukrainian Cossacks, *Cossack Ukraine: Selected Works*, p. 466-497, available at: http://shron.chtyvo.org.ua/Vynar_Liubomyr/Ohliad_istorychnoi_literatury_pro_pochatky_ukrainskoi_kozachchyny.pdf (ukr).
7. Doroshenko D.I. (1991), Essays about history of Ukraine, Svit, Lviv, 576 p. (ukr).
8. Kamanin I. (1992), Hetmancy of Petro Sahaidachnyi, *Petro Sahaidachnyi: Historical-Documentary Book*, Veselka, Kyiv, p. 29-49 (ukr).
9. Kostomarov M. (1993), Kyiv Metropolitan Petro Mogila, *Portrait Gallery, Biogr. Essays*, Veselka, Kyiv, p.124-162 (ukr).
10. Kostomarov N.I. (1994), Materials and Research. Bogdan Khmelnytsky, Charli, Moscow, 768 p. (rus).
11. Kulish P.A. (1874), The History of Reunion of Rus, In 3 vol., Vol.2 From the Beginning of Hundred Years Cossack-Szlachta War Before Restoration of the Orthodox Hierarchy in Kiev in 1620, St. Petersburg, 475 p. (rus).
12. Kulish P.A. (1888), Little Russia's Secession from Poland (1340-1654), In 3 vol., Vol.1, Moscow, 281 p. (rus).
13. Sas P. (1995), Petro Konashevych Sahaidachny, *Owners of the Hetman's Mace*, Varta, Kyiv, pp. 87-140 (ukr).
14. Sas P.M. (2010), Ukrainian Historical Journal, №2, p. 17-37 (ukr).
15. Chornovol I. (2000), Political Aspects of the Populist Historiography: from M. Kostomarov till M. Grushevky, *Young Nation*, № 3, available at: <http://smoloskyp.kiev.ua/docs/chornovol2.htm> (ukr).

© Ісаєнко Ольга

Надійшла до редакції 24.10.2015